

М.Г. Вербенський

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ**

Останнім часом у світі все більше занепокоєння викликає поширення транснаціональної організованої злочинності, що являє загрозу не лише безпеці окремих держав, але й світовій спільноті в цілому. Спостерігається створення і функціонування в країнах Європи та Азії різних за своєю спрямованістю, структурою та масштабами впливу на економіку та суспільство в цілому злочинних формувань, що здійснюють протиправну діяльність з метою незаконного отримання надприбутків. Одним з найбільш небезпечних видів міжнародного злочинного бізнесу, що грубо порушує права людини, є торгівля людьми. За оцінками експертів Організації Об'єднаних Націй, цей вид злочину посідає третє місце за рівнем прибутковості після торгівлі наркотиками та зброєю.

Жертвами торгівлі людьми можуть стати чоловіки, жінки й діти, однак у більшості випадків ними стають молоді жінки й дівчата, які піддаються сексуальній експлуатації. Серед основних причин, що сприяють вчиненню відносно жінок та молодих дівчат таких злочинів експерти називають бідність і гендерну нерівність – фактори, що перешкоджають отриманню освіти, гідному працевлаштуванню й отриманню впевненості у майбутньому.

Згідно з оперативними даними, Україна виступає як країна-постачальник та країна транзиту молодих жінок і дітей, як найбільш вразливих верств населення, з метою залучення їх до секс-індустрії розвинутих країн Центральної та Західної Європи, а також держав азіатсько-тихоокеанського регіону. Головними країнами призначення "живого товару", як правило, є країни Західної Європи (ФРН, Італія, Іспанія, Бельгія), а також Туреччина, Греція, Ізраїль, США, Об'єднані Арабські Емірати, Португалія, Єгипет, Франція, Словаччина, Лівія, Румунія, Австрія, Японія, Швейцарія тощо (за даними слідчих органів України, всього виявлено жертв торгівлі у 57 країнах світу) [2, с. 8].

Дослідженням проблеми транснаціональної організованої злочинності у сфері торгівлі людьми займалися вчені і практики багатьох країн світу. Найбільш вагомий внесок у теоретичну розробленість зазначеної проблематики внесли такі російські вчені, як Ю.М. Антонян, М.М. Бабаєв, Н.І. Ветров, Л.Д. Гаухман, А.І. Долгова, І.І. Карпець, В.В. Лунєєв, Г.М. Міньковський, В.А. Номоконов, В.С. Овчинський та інші.

Проблемі наукової розробки феномену організованої, в тому числі й транснаціональної злочинності у сфері торгівлі людьми, приділяли увагу такі вітчизняні науковці, як О.М. Бандурка, В.І. Борисов, Ф.Г. Бурчак, Н.О. Гуторова, І.М. Данышин, О.М. Джуца, Р.А. Калюжний, Я.Ю. Кондратьєв, В.Г. Лихолоб, О.В. Негодченко, В.А. Номоконов, О.Я. Светлов, В.В. Стащис, В.Я. Тацій, І.В. Пшеничний, В.Ф. Ушаповський, А.О. Шеваріхин та інші вчені.

Результати досліджень зазначених авторів створили наукове підґрунтя для розуміння феномену транснаціональної злочинності у сфері торгівлі людьми. Разом з цим, цей вид транснаціональної злочинності швидко набуває глобальних масштабів, змінюються його кількісні та якісні характеристики. Крім того, залишається невирішеною ще низка проблемних питань щодо організації ефективної системи запобігання торгівлі людьми. Зазначене обумовлює необхідність проведення подальших кримінологічних досліджень транснаціональної організованої злочинності у сфері торгівлі людьми.

Враховуючи виключну складність соціальної і правової природи досліджуваної нами проблеми, ми ставимо за мету у цій статті надати кримінологічну характеристику сучасній транснаціональній злочинності у сфері торгівлі людьми.

Перш, ніж переходити до кримінологічної характеристики транснаціональної організованої злочинності у сфері торгівлі людьми, доводиться констатувати відсутність досить повної офіційної статистики, яка б дозволила оцінити реальні масштаби торгівлі людьми в Україні. Наявні статистичні дані МВС України дозволяють лише визначити, що впродовж 2009 року на території України було зареєстровано 279 злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, що на 13,4% менше минулого року (322 злочини). Процент розкриття цих злочинів у 2009 році склав 86,7% (85,4% у 2008 році).

Впродовж 2009 року майже 13% злочинів цього виду було зареєстровано у Дніпропетровській обл. (36 злочинів), 11,1% (31 злочин) – у Луганській обл., 8,9% (25 злочинів) – у Донецькій обл., 6,8% (19 злочинів) – у Чернігівській обл., 6,1% (17 злочинів) – у Волинській обл., 5,4% (15 злочинів) – у Сумській обл., 4,3% – у Запорізькій обл., 3,6% (10 злочинів) – у м. Севастополі, 3,2% – у Одеській обл., по 2,5% (7 злочинів) зареєстровано в АР Крим, Київській обл. та м. Києві, 2,1% (6 злочинів) – у Рівненській обл., 1,8% (5 злочинів) – у Черкаській обл., по 1,4% (4 злочини) зареєстровано у Закарпатській, Полтавській, Кіровоградській, Івано-Франківській областях, 1,1% – у Львівській обл. (3 злочини), по 0,7% зареєстровано у Вінницькій, Хмельницькій, Чернівецькій областях. Не зареєстровано у 2009 році жодного випадку торгівлі людьми у Тернопільській області.

Крім того, зазначимо, що впродовж 2009 року на території України було виявлено 18 організованих злочинних груп з міжнародними зв'язками. Ними було вчинено протягом року 290 злочинів, з них 12,4% (36 злочинів) – торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини. У минулому році при аналогічній кількості виявлених організованих злочинних груп з міжнародними зв'язками кількість злочинів вчинених ними у сфері торгівлі людьми складала 11,1% (31 злочин).

Як відомо, вивчення офіційної статистики має позитивний вплив на планування діяльності з протидії торгівлі людьми, але офіційна статистика далеко не повною мірою відображає реальну ситуацію поширеності торгівлі людьми в Україні. Торгівля людьми в Україні характеризується високим рівнем латентності, котра у свою чергу обумовлена рядом фак-

торів, одним з яких є неможливість всебічного вивчення проблеми та об'єктивного висвітлення його результатів традиційними методами.

Вчені-кримінологи зробили висновки, що торгівля людьми має переважно природну латентність (офіційна статистика відображає не розповсюдженість злочинів, а лише ефективність оперативно-слідчої боротьби з ними). Оперуючи даними кримінальної статистики з повною впевненістю не можна визначити кількісні та якісні показники як злочинності взагалі, так і торгівлі людьми зокрема. Це значно ускладнює планування попереджувальної діяльності.

На сьогоднішній день спостерігається тенденція до збільшення рівня латентності злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, в Україні. За оцінками експертів вона становить близько 90%. Цьому частково сприяє те, що у потерпілих існує страх перед громадським осудом, погрозами з боку торговців "живим товаром" та відсутність довіри до правоохоронних органів [2, с. 22].

Перші дослідження проведені з ініціативи Міжнародної організації з міграції показали, що сьогодні дуже важко виявити реальні масштаби торгівлі людьми, оскільки всі підрахунки є приблизними і базуються, в основному, на інформації усного характеру. Так, у ході одного з досліджень, було опитано близько 600 осіб, з яких більше 400 становили потенційні жертви торгівлі людьми, тобто молоді за віком люди у котрих не було чітких перспектив працевлаштування в Україні та було виявлено бажання знайти роботу за її межами.

Крім того, було опитано більше 30 жертв торгівлі людьми, 102 експерти – представники правоохоронних структур, 20 волонтерів неурядових правозахисних організацій та 3 особи засуджені за торгівлю людьми судами України. Отримані за результатами опитування данні свідчать про те, що торгівля людьми в Україні набула рис проблеми національного масштабу. Респонденти та експерти вважають, що за 10 останніх років лише жінок з України вивезено до півмільйона осіб [3, с. 34].

Торгівля "живим товаром" як асоціальне, кримінальне явище має особливість пристосовуватися до нових умов життя, змінювати свої форми і методи залежно від економічної і соціальної ситуації у кожній конкретній країні і у світі взагалі. Тому з часом у цьому кримінальному бізнесі з'являються нові тенденції.

Під час опитування, яке проводилося в 2003 р. Державним інститутом проблем сім'ї та молоді на замовлення Державного комітету України у справах сім'ї та молоді (нині Міністерство у справах сім'ї, дітей та молоді), усі опитані експерти одноставно відмічали наявність еволюції в ситуації з торгівлею людьми в Україні, зростання масштабів проблеми. "Певна еволюція відбувається, зокрема змінюються методи та підходи злочинних угруповань, методи вербування, групи ризику. Коли почалася широка інформаційна кампанія, почали вербувати людей з невеликих міст, де рівень інформованості набагато нижчий" [3].

Аналіз даних статистики МВС та результатів вивчених кримінальних справ дає підстави виділити такі загальні тенденції транснаціональних злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми в Україні:

1. Потерпілими від торгівлі людьми стають як жінки, так і чоловіки.
2. Усе менше жінок у віці до 35 років, а більше молодих – 15 – 19 років вивозяться для роботи у секс-індустрії, що свідчить про тенденції до омолодження секс-бізнесу і дитячого рабства. Торговці висувають більше вимог до "якості товару".
3. Все більше з'являється потерпілих від торгівлі людьми, які використовувалися не в секс-бізнесі, а примусово експлуатувалися в домашньому господарстві, у напівлегальних та нелегальних мануфактурах та фабриках, вік жертв становить 30 – 50 років.
4. Нові місця пошуку "живого товару". Торговці переходять до вербування у сільську місцевість.
5. Більш завуальованим та законспірованим є вербування. Вербувальники беруть на себе більше роботи: вони знаходять людей, самостійно оформляють їм документи, самі перевозять їх через кордон і передають до рук покупців за кордоном, одержуючи відразу гроші. Раніше вербувальники лише набирали людей і оформляли документи – подальші функції виконували інші злочинці. У такій ситуації вербувальники часто не одержували обіцяні їм гроші.
6. Поширюється внутрішня торгівля з метою втягнення до порнобізнесу та проституції дітей, в тому числі на замовлення іноземців. Дедалі розгортається і збільшується прибутковість дитячої порнографії через мережі Інтернет.
7. Змінюються форми торгівлі людьми, способи вербування, шляхи вивезення, з урахуванням механізмів злочинної конспірації, внаслідок чого зростають масштаби проблеми.
8. Підвищується латентність торгівлі людьми в Україні. Це є свідченням недостатньої ефективності правової та організаційної протидії торгівлі людьми в Україні.
9. Поглиблюється рівень організованості торгівлі людьми.
10. З'являються нові форми експлуатації людини, пов'язані з використанням її інтелектуальних можливостей.

Торгівлею людьми в більшості випадків займаються добре організовані злочинні угруповання, транснаціональний характер яких робить ці злочини майже безкарними з практичної точки зору, а наявність обов'язкової мети наступного продажу чи іншої передачі іншій особі (при переміщенні через державний кордон України) і необхідної вимоги усвідомлення винним подальшої мети такої діяльності (сексуальної експлуатації, залучення у злочинну діяльність, використання у порнобізнесі та інших, передбачених у ст. 149 КК України) ще більше ускладнює процес доказування. Притягнення до кримінальної відповідальності злочинців стає можливим, переважно, лише у двох випадках: якщо винний сам виконав всі дії щодо передачі людини

іншій особі (вербування, перевіз, продаж); якщо винний постійно, систематично постачає "живий товар" покупцям дітей для використання їх у жебракуванні чи, скажімо, жінок для сексуальної експлуатації.

Торгівлю людьми, *залежно від мети*, можна класифікувати таким чином: торгівля жінками і дітьми з метою використання їх в сексуальних цілях (для виробництва порнографічних матеріалів чи зайняття проституцією); торгівля людьми з метою експлуатації їх праці; торгівля людьми з метою залучення в боргову кабалу; торгівля людьми з метою використання у збройних конфліктах; торгівля людьми з метою втягнення у злочинну діяльність; торгівля дітьми з метою усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях; торгівля людьми з метою вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди; торгівля людьми з метою дотримання звичаїв, подібних до рабства; торгівля людьми з метою використання їх підневільного стану; торгівля жінками з метою використання примусової вагітності. Цей перелік не є вичерпним.

Залежно від місця проживання "покупця" можна виділити два види торгівлі людьми: внутрішньодержавна (продаж чи інша оплата передача людини); міждержавна або транснаціональна (здійснення стосовно людини будь-якої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України з визначеною в ст. 149 КК України метою).

Процедура здійснення торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, зокрема проституції, проходить кілька етапів, на кожному з яких дії здійснюються різними суб'єктами. Як правило, вона здійснюється добре організованими злочинними угрупованнями.

Торгівля неповнолітніми з метою їх сексуальної експлуатації набуває все більш загрозливого характеру. Серед українських дівчат, яких відправляють за кордон для занять проституцією, зустрічаються навіть 12-ти річні. Щодо усиновлення, як форми торгівлі дітьми, то найбільшим "попитом" українські немовлята користуються серед громадян США, Італії, Ізраїлю, Канади, Німеччини, Іспанії та країн СНД. Для торговців дітьми Україна як донор являє собою невичерпне джерело.

Незалежно від механізму втягнення потерпілих у сферу торгівлі людьми, торгівці, як свідчить практика, намагаються контролювати процес переміщення жертви до місця призначення, причому чим ближче потерпілий наближається до цього місця, тим пильнішим стає контроль за ним. Зустрічаються й випадки, коли контроль за переміщенням майже чи зовсім відсутній. Це характерно для ситуацій, коли особа погоджується на власний продаж і торгівцю не варто боятись, що вона втече. Торгівці людьми зацікавлені, щоб процес переміщення людей за кордон був максимально легальним, тому докладають чималих зусиль для оформлення відповідних документів. Перетин кордонів без документів чи за фіктивними

документами зустрічається рідко, чого не скажеш про візи, котрі часто підробляють мабуть через невисокий ступінь їх захисту.

За результатами проведеного нами дослідження встановлено, що найбільш розповсюдженими способами вербування потерпілих в Україні є: оголошення, що пропонують відмінну роботу за кордоном (21,4%), функціонування фіктивних "шлюбних агентств" (19,5%), туристичні фірми, модельні агенції (18,23%), організація стрип-барів (16,89%).

Жертвами торгівлі людьми найчастіше стають легковажні та довірливі молоді дівчата віком 16 - 28 років - 74%, рівень освіти яких є невисоким: найчастіше вони мають середньо-спеціальну та середню освіту (випускники училищ та шкіл - 32,1 - 38,5%). Значна кількість потерпілих відносять себе до бідної верстви населення - 59,4%. Майже всі жінки на момент продажу не мали роботи в Україні, деякі визнали, що раніше займалися проституцією (48,6%).

Способами приготування до злочину є: створення фірм, які займаються працевлаштуванням за кордоном, шлюбних агенцій, туристичних фірм, які на підставі легальної візи переправляють осіб за кордон, а далі відбувається передача третім особам з метою експлуатації; розміщення оголошень в засобах масової інформації щодо можливого працевлаштування за кордоном (автосервіс для чоловіків, сільськогосподарські роботи для жінок), оголошення про щасливий шлюб з іноземцем, оголошення про пошук супутниці для відпочинку в екзотичній країні, створення мережі з підбору кандидатур для відправки за кордон або створення організованої злочинної групи з чітким розподілом функцій, створення фінансового резерву для забезпечення потерпілих закордонними паспортами, квитками, оплата квартири для проживання до часу виїзду за кордон.

Продаж живого товару може відбуватися *відкрито*, тобто жертва знає або усвідомлює що вона набуває статусу "товару", але оскільки перебуває у складному матеріальному становищі, не чинить опору. Це супроводжується детальним інструктажем щодо анкетних даних при переміщенні через кордон, умов проживання, експлуатації, розподілу отриманого доходу (визначається відсоток), система застосування санкцій (за неналежне поводження чи за супротив надавати сексуальні послуги, за вживання алкоголю, за вагітність тощо), зазначається сума боргу, яку потерпіла повинна відпрацювати (будучи вже у фінансовій залежності, коли не в змозі самостійно оплатити своє переміщення через кордон).

Злочин може вчинятися *прихованим, завуальованим способом*, тобто, коли жертва не знає з якою метою її переправляють за кордон. Цей спосіб застосовується щодо дітей, які можуть відправлятися на оздоровлення, на гастролі, з метою культурної програми (так, до Москви відправляли дівчаток 12 - 14 років начебто з метою відвідування цирку на Цветному бульварі (діти були з складних в соціальному аспекті сімей), а насправді їх відправляли для надання сексуальних послуг (клієнт займався дефлорацією малолітніх)). Іноді відбувається введення в оману щодо закоханості іноземного поста-

чальника товару в жінку. Так, двоє іноземців, прибувши на лікування до санаторію в Західній Україні, запропонували двом медичним сестрам санаторію одружитися, пообіцявши належне матеріальне утримання їх та їхніх дітей. Насправді вони при перетині кордону були спрямовані до невільничого ринку між Сербією та Чорногорією для продажу [4].

Іноді обравши жертву, злочинець пропонує оплатити відпочинок в екзотичній країні, користуючись симпатією жінки. Придбавши квитки, наприклад, до ОАЕ, а перед проходженням митного контролю інсценує дзвінок по мобільному телефону, імітує стурбованість якоюсь проблемою та при цьому пояснює, що раптом змінилася ситуація, і його "подруга повинна летіти в країну призначення сама, а він приєднається пізніше. Жінку в аеропорту країни призначення зустрічає особа (за попередньою змовою), яка має змогу розпорядитися її подальшою долею [4].

Злочинці вдало вербують колишніх знайомих по навчанню, які не влаштувалися на роботу, колишніх співробітників мав місце випадок, коли з метою викупу своєї доньки з неволі (найшвидшого відпрацювання боргу), яка знаходилася в Туреччині, мати поставляла живий товар її господарям. За допомогою банківських переказів вона отримувала гроші на поточні витрати та по телефону повідомляла про час прибуття жінок до Туреччини.

Транснаціональний характер торгівлі людьми значно ускладнює процедуру розслідування цього злочину для українських правоохоронних органів. Відсутність відповідних договорів між Україною та іншими країнами-транзитами – з одного боку, і країнами-реципієнтами – з іншого, унеможливило проведення необхідних слідчих дій [10].

Підбиваючи підсумок, можна зробити такі висновки:

в переважній більшості випадків торгівля людьми – це злочин транснаціонального масштабу, який являється наслідком протиправної діяльності декількох злочинних угруповань (двох і більше), які, як правило, мають ознаки організованої групи і діють на території як мінімум двох держав;

торгівля людьми в переважній більшості вчиняється стосовно жінок і являється грубим порушенням їх основних прав та свобод;

на сьогоднішній день через високий рівень латентності торгівлі не існує повної інформації про реальну кількість українців, втягнутих у міжнародну торгівлю людьми. За неофіційними даними з України щорічно за кордон виїжджає майже 1 мільйон чоловік;

торгівля людьми може виявлятися у таких трьох формах: 1) торгівля людьми; 2) здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; 3) вербування, переміщення, переховування, передача чи одержання людини. Кінцевою метою даної форми торгівлі людьми є її експлуатація;

експлуатація здійснюється переважно в таких формах: сексуальна експлуатація, в тому числі використання в порнобізнесі (78,3%), примусова праця або примусове надання послуг (16,5%), утримання у підневільному стані, залучення в боргову кабалу (3,6%), вилучення органів, проведення дослі-

дів над людиною без її згоди (1,2%), усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність (0,3%), втягнення у злочинну діяльність (0,1%); найбільш розповсюдженими способами вербування потерпілих в Україні є: оголошення, що пропонують відмінну роботу за кордоном (21,4%), функціонування фіктивних "шлюбних агентств" (19,5%) туристичні фірми, модельні агенції (18,23%), організація стрип-барів (16,89%).

Література:

1. Шеваріхін А.О. Кримінологічна характеристика злочинів, що пов'язані з торгівлею людьми. Аналітична довідка за підсумками наукового дослідження. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. - 20 с.
2. Ахтирська Н.М. Торговля людьми в Україні: про що свідчить судова практика. - Київ, 2006. - 83 с.
3. Торговля людьми як проблема сучасності (соціально-правовий аналіз новітніх тенденцій) (К. Б. Левченко) // Український соціум. - 2004. - № 2 (4). - С. 34 - 39.
4. Орлеан А.М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми. Монографія. - Харків: СИМ, 2005. - Официальные предупреждения ООН о появлении новых рабынь проституции. - Ксинуа. - 1999. - 21 сент. - С. 89.
5. Стрекалов Є.Ф., Орлеан А.М. Теоретичні та практичні аспекти застосування ст. 149 КК України. // Вісник Верховного Суду України. - 2006. - № 9 (73) - С. 30 - 34.
6. Козак В.А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: чи рухаємось у вірному напрямку? // Кримінальне право України. - 2006. - № 1. - С. 58.
7. Романов С.Ю. Обман как способ преступной деятельности: Дис. ... канд. юрид.наук. - Х., 1998. - С. 26.
8. Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін.; За ред. П.С. Матишевського та ін. - К, 1999. - С. 313.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-е вид., переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - К.: Юридична думка, 2007. - 1284 с.
10. Івашенко В. Проблеми правового регулювання співробітництва держав у галузіборотби з торгівлею людьми // Підприємництво, господарство і право. - 2002. - № 9. - С. 85 - 87.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2010 р.

С.Д. Сворак

**КНЯЗЬ В СТРУКТУРІ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ КІЇВСЬКОЇ РУСІ**

Сучасна юридична наука значно розширила коло проблем, дослідження яких стало нагальною потребою в умовах відродження української